

Žánrová iniciácia memoárových a cestopisných próz v slovenskej literatúre v období baroka

PAVOL MARKOVIČ, Prešovská univerzita, Prešov

PAVOL MARKOVIČ: The Genre Initiation of the Travel Memoirs in Slovak Baroque Literature

SLOVENSKÁ LITERATÚRA 62, No. 2, p. 139 – 146

The main thesis of the paper is the need to review the well-established genre denomination of certain prose collections named as travel memoirs written in the period of Baroque. What seems to be inaccurate in this context is the element „travel“. There are several arguments for correcting the denomination. There is a specific configuration of aesthetic and non-aesthetic functions, a contradiction between the theme and the genre denomination, the actual motives for the writers' travels being forced, a wider problem of the relationship between the subject and the world, and, finally, the considerable degree of genre attribute syncretism.

Another issue is the aesthetic status of the proses, which corresponds to the conventions of the previous literary periods when the literary qualities and aesthetic values tended to be a configuration of means of expression which served to support and promote the ideology in the proses.

Key words: baroque period, travel memoir written, syncretism, aesthetic values

V memoárových a cestopisných prózach barokového obdobia a v širšom kontexte staršej slovenskej literatúry možno uvažovať o častej prevahe dokumentárnej funkcie nad literárnosťou a o tom, že miera estetickej intencionality a estetického účinku je pri týchto textoch skôr sprievodným javom a prostriedkom na napĺňanie mimoestetických účelov.

Barokové prózy sú v staršej slovenskej literatúre v podstate prvými ucelenými epickými prozaickými útvarmi a predznamenávajú zvyšujúci sa záujem o takýto modus literárneho vyjadrenia a signalizujú presvedčenie o jeho dosahu a aktuálnosti. Preto, napriek známemu vývinovému faktu, že tieto prózy boli napísané najčastejšie v nemčine alebo latinčine, a tak prípadne nemali priamy dosah na vývin prozaickej spisby v slovenskej literatúre, možno tieto naratívne texty chápať ako jeden z predpokladov pre neskorší vývin prózy v slovenskej literatúre.¹

Pod skupinou barokových textov označovaných práve pomenovaním memoárové a cestopisné prózy² možno rozumieť predovšetkým diela Joachima Kalinku *Denník*, Štefana

¹ Vývinovú hodnotu barokových próz komentuje J. Minárik nasledovne: „Predstavujú významnú kapitolu vo vývine staršej slovenskej literatúry, lebo zohrali závažnú úlohu v jej zosvetšňovaní a beletrizovaní.“ Bližšie: MINÁRIK, Jozef: *Baroková literatúra. Svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1984. Tento pohľad, v zásade správny, je potrebné doplniť. Okrem istej miery sekularizácie, na ktorú bola interpretačná prax v niektorých obdobiach výskumu citlivejšia, možno hľadať aj súvis memoárových a cestopisných próz s náboženskou literatúrou. Samotná téma týchto textov pripomína v čomsi topiku stredovekej literatúry. Cesta, nedobrovoľné putovanie protagonistov tak má svetský aj duchovný (resp. doslovný aj alegorický) význam.

² Označenie barokových próz za cestopisnú a memoárovú spisbu má v slovenskej literárnej histórii svoj vývoj. Je možné konštatovať, že v súvislosti s danými dielami doposiaľ nevznikol špecializovaný genealogický výskum väčšieho rozsahu upresňujúci takého žánrové zaradenie. V literárnohistorickom kontexte

Pilárka *Currus Jehovae. Podivuhodný voz Boží*, Juraja Lániho *Krátke a pravdivé historické vyzroprávania ukrutného a takmer neslýchaného pápeženeckého väznenia, ako aj podivuhodného vyslobodenia z neho*, spoločné knihy Jána Simonidesa a Tobiáša Masníka *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druhu Tobiáša Masníka* a *Božia moc a milosť*, *Cestovný denník* Daniela Krmana ml. a napokon *Prešovská jatka* Jána Rezika.³

Pojem žánrová iniciácia neznamená v kontexte vývinu prozaickej tvorby v (staršej) slovenskej literatúre prvý výskyt aktuálne a žánrovo vyhranených podôb žánru, ktoré by mohli vzniknúť napr. dôslednou imitáciou vzorov z iných národných literatúr, ale zahŕňa aj jeho prvotné realizácie, žánrové prototypy, prechodné a diskutabilné formy, ktorými uvedená skupina barokových próz je.

Intencia tohto typu prozaickej tvorby nemá teda primárne charakter estetický a umelecký, ale dokumentárny, čo však nevylučuje spolupôsobenie týchto funkcií. Pri týchto dielach nejde o estetickú autonómnosť, ale o podporenie dokumentárnej, apelatívnej, ideologickej a v istej miere aj náučnej funkcie a o ich súčinnosť.

Domnievame sa, že je možné rozvinúť relevantnú diskusiu o súhrnnom žánrovom pomenovaní barokových próz najmä druhej polovice 17. storočia, teda o ich označení za memoárové a cestopisné prózy. Presnosť žánrových označení je závislá nielen na naratívnych a poetologických vlastnostiach textov, ale v tomto období aj od samotného tematického jadra.⁴ Takáto téza sa samozrejme vzťahuje len na špecifické obdobia, okolnosti a situácie vo vývine národnej literatúry a nie je univerzálna.

(najmä v projektoch dejín slovenskej literatúry od jednotlivých autorov alebo kolektívov) možno sledovať, že tento výskum je na periférii záujmu, resp. prináša len zmienky a nie ucelené závery o žánrovej povahe barokových próz. Jaroslav Vlček vo svojich *Dejinách literatúry slovenskej* (1890) označenie memoáre alebo cestopisy v súvislosti s barokovou prózou neuvádza. Následne v Kapitolách zo slovenskej literatúry o nich hovorí opisným spôsobom, napr. v zmysle, že „o Krmanových cestovných osudoch dočítame sa zaujímavé veci v jeho vlastnom latinskom opísaní“ (1954, s. 61) alebo spomína „Pilárikovu nemeckú knižku“ (VLČEK, Jaroslav: *Dejinách literatúry slovenskej*. Bratislava : SVKL, 1954, s. 22). Štefan Krčmery pomenúva ten istý Pilárikov spis (*Currus Jehovae*) jednoducho ako knihu alebo spisbu (KRČMERY, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976, s. 211). Súhrne a metaforicky protestantskú (prozaickú) tvorbu označuje slovami „Poézia poníženia a exilu“ (tamže, s. 221). Bližšie sa venuje len textu Jána Rezika a charakterizuje ho ako „latinský opis“ (tamže, s. 232). Iná situácia je v kapitole Jána Mišianika v *Dejinách slovenskej literatúry* (1960), v ktorej už explicitne uvádza žánrové označenia „memoáre, cestopisy a kronikárske opisy udalostí“ (PIŠŮT, Milan a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1960, s. 73) a ďalej konkretizuje členenie barokovej prózy na „memoáre“ u J. Lániho, T. Masníka, J. Simonidesa (tamže, s. 80) a „cestopisný denník“ u D. Krmana (tamže, s. 81). Ďalší krok v žánrovej reflexii próz baroka prinášajú *Dejiny slovenskej literatúry* od Stanislava Šmatláka, ktorý sa od úvodnej formulácie: „ide napospol o prózu dokumentárneho charakteru, o literárnu výpoveď typu non-fiction“ (ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : LIC, 2002, s. 289) cez príslušné označenie týchto textov ako cestovný denník, autobiografiu, dokumentárnu prózu dopracúva k podnetnému názoru, že každé jednotlivé dielo je „sčasti memoárovou prózou, sčasti prózou cestopisnou“ (tamže, s. 295). Nejde už len o začlenenie jednotlivých próz k žánrom, ale o diferencovanie žánrových znakov cestopisu a memoáru v jednotlivých dielach.

³ Významným zdrojom informácií k autorom barokových cestopisných a memoárových próz je kniha Jána Rezika a Samuela Matthauidesa *Gymnaziológia*. Bližšie: REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia*. Bratislava : SPN, 1971.

⁴ V kontexte historického výskumu, teda nie v striktno literárnohistorickom a genologickom kontexte, je neprimeranosť pomenovania daných textov pojmom cestopis vnímaná už dlhšie. Napr. E. Kowalská

Okolnosti, stvárané najmä v Simonidesovom a Masníkovom texte, sú v kolízii so žánrovým určením cestopisu a čiastočne aj s niekedy konštatovaným príznakom dobrodružnosti. Ten je len úzkym aspektom nazerania na tieto texty. Argumentmi pre takúto relativizáciu pôvodného žánrového označenia a priblíženia týchto textov je najmä špecifická konfigurácia funkcií (estetickéj a ďalších) a konkurencia tematického jadra týchto konkrétnych diel s ich prijatým žánrovým označením. Cestopisom môžu byť tieto prózy (azda okrem Krmanovho *Itineraria*) len v elementárnom, materiálovom zmysle – putovanie protagonistov akoby spĺňalo literu zákona, resp. technické označenie žánru textu za cestopis, ale nie jeho ducha. Žáner cestopisu subsumuje nielen topos cesty, ale istý pozitívny, aktívny, relatívne optimistický vzťah subjektu a sveta. Väzeň a utečenec preto nie celkom zodpovedajú typu protagonistu v cestopise.

Ďalším z dôvodov menšej primeranosti označenia týchto textov za cestopisy je synkretizmus žánrových znakov. V prvom rade ide o spájanie žánrov s objektivizačnými a subjektívnymi tendenciami, napr. naratívneho dokumentu s osobným denníkom. Stretajú sa znaky žánrov náboženskej literatúry (svedectvo o histórii s objektívnym zameraním a zároveň svedectvo o viere ako subjektívna výpoveď), vplyv kazateľských a všeobecne rétorických útvarov, administratívnych výpovedí a formálne filozofickej argumentácie,⁵ subjektívnych lamentov, náučných „etnograficky“ ladených kultúrnych referencií. Niektoré z uvedených textov vykazujú podobnosť s exemplami a morálitami. V niektorých z diel sa dá nachádzať aj súvis s apologetickými náboženskými textami, keďže existencia historickej nespravodlivosti a zla v kontexte takejto spisby vždy vyžaduje aspoň čiastočné zdôvodnenie, čo je typickým námetom náboženskej apologetiky.

Zaujímavým prepojením daných textov so žánrami náboženskej literatúry je súvislosť s martyrologickými spismi. To, čo sa v tvorbe protestantských a evanjelických autorov pochopiteľne nerozvinulo, teda rôzne formy hagiografických textov a žánrov, ktoré by sa svojím spôsobom mohli vzďaľovať od princípu sola scriptura a minimalizácie sprostredkovanosti a hypertrofovanej kultickosti religiozity, sa latentným spôsobom realizuje v iných žánroch. Ide pritom o opis nepriaznivých historických okolností a daností a ich spracovanie do podoby textov ako inventárov dobovo cenených etických postojov. Istým spôsobom sa v memoárových barokových prózach týchto autorov realizuje martyrologický rozmer náboženskej literatúry, ak nie priamo hagiografický podtext. Rozhodujúca je tu však vzorovosť, morálne paradigmatický potenciál takejto prózy a nejde o za-

uvažuje takýmto spôsobom: „Do textov prenikol navyše silný emotívny prvok, a takéto ‚cestopisy‘ majú aj všetky znaky ego-dokumentov. Ide teda o ‚cestopisy‘ ponúkajúce skôr opis putovania trnistou cestou života, ako po cudzích krajinách. V takomto kontexte sa cudzie prostredie prezentuje skôr ako kulisa životných osudov“ (KOWALSKÁ, Eva: *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesijného exilu Uhorska v 17. storočí*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2014, s. 32).

⁵ Ako uvádza G. Gáriková: „dikcia Masníkovej argumentácie pripomína v podobných prípadoch súdnu reč (rétorický *genus iudicale*), inde nadobúda zase formu scholastického dokazovacieho procesu prostredníctvom dištinkcie pojmov“ (GÁRIKOVÁ, Gizela: Celistvosť Masníkovej literárnej výpovede z hľadiska tzv. dodatkov k textu. In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masníka)*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998, s. 177).

cielenie na glorifikáciu jednotlivca alebo dokonca sebayvzdvihovanie autora. Autobiografické stváranie udalostí sa má stať presahom, svedectvom, ale nejde o vyzdvihovanie kvalít jednotlivcov.

Tieto texty nevznikajú ako fakultatívny popis dobrovoľného cestovania, ale spracúvajú (okrem *Itineraria* Daniela Krmana) vynútenú púť, uväznenie alebo útek protestantských činiteľov pred prenasledovaním. Motiváciou ciest nie je primárne poznávanie, ako to vidno v neskorších osvietenských spisoch (aj keď v textoch z kategórie fikcie, napríklad u J. Bajzu v *René mládencovi*). Dominantnou sa stáva spoločensko-kritická, v tomto význame diagnostická funkcia a v niektorých dielach, napr. u Štefana Pilárika⁶ v *Currus Jehovae mirabilis*, vieroučná funkcia.

Významné miesto v tomto type tvorby majú diela Jána Simonidesa⁷ a Tobiáša Masníka⁸ *Väznenie, vyslobodenie a putovanie Jána Simonidesa a jeho druha Tobiáša Masníka*, *Itinerarium* Daniela Krmana a *Prešovská jatka* od Jána Rezika. U Simonidesa je najmä z dokumentárneho hľadiska zaujímavá prvá časť textu ako jeden z historických záznamov, približujúci okolnosti obvinenia, vykonštruovaného procesu, odsúdenia a napokon trestu – väčšinou vyhnanstva – pre predstaviteľov protestantských cirkví v Uhorsku. Naratívnu, umeleckú tvorbu sa najviac približujúcou je zas časť osvetľujúca presuny protagonistov, či už ako väzňov alebo utečencov. Text sa preto stáva sčasti pestrým miestopisom, aj keď v pozadí je stále prítomný podtón kritiky voči nespravodlivému prenasledovaniu a v širšom kontexte neuspokojivej situácie v otázke nielen konfesionalnej netolerantnosti.

Z hľadiska kompozície je pochopiteľne prítomná metóda priradovania, čo vyplýva z chronologickej a inkrementálnej povahy postupne dopĺňaných denníkových záznamov. Za textom nenájdeme záver, zhrnutie alebo dokonca explicitnú formuláciu ponaučení, čo by sa od rozsiahlych textov nábožensky výrazne založených autorov tohto obdobia dalo očakávať. Nepriamo sa tým posilňuje dokumentárna tendencia textu, ktorý problémové

⁶ Prvotné informácie o zázemí a pôsobení mnohých protestantských činiteľov, ktorí boli okrem iného autormi barokových próz, prinášajú dokumenty ako napr. ordinačný protokol Juraja Zablera, z ktorého čiastočne vychádzali aj autori známej *Gymnaziológie*. Ordinačný protokol eviduje Štefana Pilárika pod číslom 45. Uvádza meno matky (Euphrosina Paurin) a meno a povolanie otca (Stephan Pilarik, pastore); ďalej sú uvedené podrobné záznamy o štúdiu aj s menami učiteľov, u ktorých sa Pilárik vzdelával (napr. Martin Tarnoczi, Matthiae Institutoris atď.). Bližšie: Evangélikus Országos Levéltár (EOL), fond: IX. Gyűjteményesanyagok, IX/2. Tematikusgyűjtemények – Ordinációs (lelkészavatási) könyvek – Index ordinatorum per M. Martinum Tarnotzium 1656 – 1670, s. 45.

⁷ V ordinačnom protokole superintendenta Jakoba Zablera sa pod číslom 94 nachádza zápis Jána Simonidesa (Johannes Simonides), v ktorom sa nachádzajú údaje o mene jeho matky (Susanna Totth) a otca (Andr. Simonide), mieste štúdia (Fiľakovo, Ožďany a Štítnik) a dátumu ordinácie (15. jún 1700). Bližšie: Evangélikus Országos Levéltár (EOL), fond: IX. Gyűjteményesanyagok, IX/2. Tematikusgyűjtemények – Ordinációs (lelkészavatási) könyvek – Protocolon Ordinatorum pro sacro ministerio abao 1614 – 1671 per superintendentes – Jacobum Zablerum 1686 – 1709, s. 129.

⁸ Záznam o ordinovaní Tobiáša Masníka sa nachádza ordinačnom protokole pod číslom 127. Uvádza sa v ňom, že sa narodil v Zemianskych Kostofanoch, meno matky (Salome Paricis) a meno otca (Daniel Masnicio). Učil sa u viacerých učiteľov (napr. Matheo Sabbatino, Dan. Perliczio, Matthia Schmidelio, Joh. Bayero, rectore Isaaco Czabánio a Elia Ladivero). Ordinovaný bol 9. marca 1671. Bližšie: Evangélikus Országos Levéltár (EOL), fond: IX. Gyűjteményesanyagok, IX/2. Tematikusgyűjtemények – Ordinációs (lelkészavatási) könyvek – Nomina ordinatorum Joachimum Kalinka 1646 – 1672, s. 39.

javy a nespravodlivosť ukazuje, nie explicitne komentuje, s tým, že vypuklosť problému pokladá akoby za ostenzivnu, samu sa ukazujúcu už zo základného chronologického zápisu udalostí. Závery a hodnotiace sudy si má odvodiť sám čitateľ, a tým sa nenaplnia dobový systémový predpoklad výraznejšej kontaminácie textu didaktizmom.

Text Daniela Krmana *Itinerarium* spracúva situáciu iného typu putovania – nejde o väzenie, útek alebo inak negatívnymi udalosťami motivované presuny, ale o cestu na základe poverenia. To spôsobuje inú modalitu výpovede, v ktorej sa nezdôrazňuje istý spoločensko-kritický tón, ale má skôr poznávací, mozaikovitý a fakultatívny charakter.

Žánrový podklad *Itineraria* je pomerne bohatý, uvádza sa napríklad názor, že „Krman vytvára nový typ memoárovej prózy spojením genealógie, biografie a autobiografie“;⁹ teda priznáva sa mu pomerne vysoká miera inovatívnosti a vytvorenie novej podoby žánru. Takéto kombinovanie viacerých žánrov na hranici subjektívneho a objektívneho prístupu a funkcie textov je však pre staršiu literatúru a barok ako taký príznačné.

Ústrednou štýlovou charakteristikou memoárovej a cestopisnej prózy baroka, akokoľvek synkretizovanej so subjektívnymi žánrami (najmä v texte Štefana Pilárika), je realistickosť zobrazenia, ktorá znamená postupné uvoľňovanie výrazne religiózne exaltovaného štýlu typického pre toto obdobie. Okrem dokumentárnosti je častým funkčným príznakom textov snaha o objektívne priblíženie odlišných kultúr, mravov, národov a pod., čo možno hodnotiť ako komunikáciu týchto žánrov s dobovou vedeckou, resp. odbornou spisbou. Memoáre sa potom javia ako zaujímavý priestor medzi naratívnu a odbornou (historiografickou, národopisnou) tvorbou. Zároveň sa tieto texty zúčastňujú na procese postupného uvedomovania si kolektívnej a v strednodobom horizonte konkrétne národnej identity, aspoň v jej prvotných podobách. Poukázanie na nespravodlivosť, o to viac v jej krajných prejavoch, ako je predstavená napríklad v spise *Prešovská jatka* od Jána Rezika, je katalyzátorom takéhoto procesu zomknutia sa proti ohrozeniam a de facto posilnenia povedomia príslušnosti k ohrozenej skupine. Preto sa aj pri tejto polodokumentárnej tvorbe písanej v nemčine a latinčine dá zdôrazniť jej výrazný vplyv na vývin slovenskej literatúry, ale aj na povedomie národnej príslušnosti vôbec.

So spomenutou lineárnou a chronologickou kompozíciou sa spája ešte jav typický pre staršie naratívne texty, a tým je v podstate oslabené rozlišovanie relevantnosti a miery zovšeobecnenia jednotlivých po sebe radených informácií. V podstate sa skokovo prechádza od opisných časových, priestorových a predmetných detailov k lamentovaniu nad osudom alebo zovšeobecňujúcim súdom. Týmto špecifickým radením rôzne relevantných informácií sa stáva rozprávanie pomerne heterogénnym. To je taktiež kompatibilné s barokovou poetikou rozširovania výrazovej zložky textu a jeho synkretickej povahy a môže to poslúžiť ako argument pre chápanie memoárovej a cestopisnej prózy ako nespochybnenej súčasti korpusu umeleckých prozaických textov staršej literatúry. Prístup ku kompozícii textu má povahu kvantitatívnu, založenú na kumulácii dát.

Pri zmienenej tendencii k realistickému zobrazeniu a snahe o objektívnu deskripciu spoločenských javov niekedy dochádza k zosilneniu výrazu smerom k naturalizmu. U Si-

⁹ KUSÁ, Tatiana: Daniel Krman a jeho cesta k švédskemu kráľovi Karolovi XII. In: KRMAN, Daniel: *Itinerarium. Cestovný denník*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2008, s. 189.

monidesa, Krmana aj Rezika sú zobrazené násilné udalosti ako pomerne častá súčasť života, ale aj tak pôsobia ako expresívne a ozvlášťujúce miesta v rozprávaní. Naturalistickým zobrazením je tu však nielen explicitné zvyšovanie expresívnosti popisu, ale nezakrývanie, či neeufemizácia popisu skutočnosti.

S realistickosťou zobrazenia úzko súvisí autobiografickosť barokových zvažovaných memoárov a cestopisov, ktorá je vnímaná ako spoločný znak počiatočných fáz vývinu prozaickej tvorby.¹⁰ V texte sa najmä pri oslovovaní cirkevných a svetských autorít (najmä v *Itinerariu*) autor uchýľuje k dobovej konvencii bezpodmienečnej úcty a ich zdĺhavého a poníženého oslovovania, čím akoby sa mierne oslaboval spoločensko-kritický tón textov.

Ak sa o baroku uvažuje ako o prejave krízy¹¹ v najrôznejších rovinách, tak cestopisné a memoárové prózy ukazujú najmä jej mimoumelecké súvislosti, spoločenské turbulencie a premeny a nie sú v úzkom zmysle umeleckým výbojom.

O vymedzení a funkcii žánru cestopisu a čiastočne memoáru sa uvažuje napr. v komparácii s inými žánrami: „Zatímco kroniková štruktúra reflektuje ľudskou touhu po bezpečnom ukotvení, cestopis reflektuje ľudské hľadanie, tápání, neklid a touhu po zmene a poznávaní neznámého. Není divu, že právě tento žánr stál často u kolébky románového žánru nebo alespoň jeho podstatné větve.“¹² Zároveň sa poukazuje na genetický vzťah novších žánrov, aj takých významných ako žánrové formy románu, so staršími. Tu by sa dalo analogicky uvažovať o mimoriadnom význame memoárovej a cestopisnej prózy pre vývin prozaickej spisby a jej žánrov v našej literatúre. Nejde o priamy vplyv barokových textov, napr. na Bajzu pri diele *René mládenca príhody a skúsenosti* a neskôr na Kuzmányho *Ladislava*, ale o fakt, že barokové prózy ukazujú a fixujú dobové možnosti a ohraničenia žánru, ale aj možnosti ich prekračovania.

Spojenie vonkajších znakov cestopisu s memoárom iste nie je len konvenčným či výklad zjednodušujúcim postupom frekventovaným pri reflexii žánrov baroka, ale poukazuje na existenciu ich prieniku. Cestopis možno charakterizovať zistením, že je „to slovesne spracovaná výslednica stretu subjektu s okolným prostredím“,¹³ v barokovom kontexte je však len komplementárnym a čiastkovým žánrovým podložím prevažujúcej memoárovosti a ďalších žánrov. Práve ak je v ňom posilnená subjektívna zložka na úkor objektivizujúcej, napr. priestorovej informácie, blíži sa k memoárovej tvorbe.

V slovenskom literárnom baroku absentuje text podobného typu ako je Grimmelshausenov *Simplicius Simplicissimus*, nachádzame v ňom iba texty s dokumentárnou

¹⁰ MARČOK, Viliam: *Počiatky slovenskej novodobej prózy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 59.

¹¹ MINÁRIK, Jozef: K charakteru slovenskej barokovej prózy. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*, roč. 13, 1970, č. 1, s. 119. Ďalšie komplexné charakteristiky baroka a jeho poetiky pozri: CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha : Triáda, 1998, s. 292; ČÍŽEVSKIJ, Dmitrij: K problémom barokovej literatúry u Slovanov. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*, roč. 13, 1970, č. 1, s. 5 – 90; ČERNÝ, Václav: *O básnickém baroku*. Praha : Orbis, 1937; KALISTA, Zdeněk: *Tvář baroka*. Praha : Vyšehrad, 2014; NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon der Literatur- und Kulturtheorie*. Berlin : de Gruyter, 2006, s. 59 – 63; WELLEK, René: The concept of baroque in literary scholarship. In: *The journal of aesthetics & art criticism*. roč. 5, 1946, č. 2, s. 77 – 109.

¹² PAVERA, Libor – POSPÍŠIL, Ivo: *Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu, sv. I*. Brno : Istenis, 2003, s. 70.

¹³ PAVERA, Libor a kol.: *Žánrové metamorfózy v středoevropském kontextu, sv. II*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2005, s. 271.

funkciou a výslovne mimetickým charakterom bez náznaku deformačných postupov a vzhľadom na povahu témy ani s ironickým, resp. komickým modom zobrazenia.

Podobný problém žánrového označenia konkrétneho textu možno nájsť v slovenskej literatúre aj v období pred rozvojom prózy v baroku, napr. v kontexte renesančnej dramatickej tvorby. Situáciu neadekvátnej žánrovej charakteristiky textu možno porovnať napr. s označením hier Pavla Kyrmežera za komédie, pričom nejde o presné žánrové vymedzenie, ale pragmaticko-komunikačné pomenovanie. Komickosť je v týchto hrách čiastková, veľmi nerovnomerne distribuovaná do epizodických ľudových a fakultatívnych postáv a je v tenzii so soteriologickým a biblickým zameraním týchto diel.

Analogickým, aj keď o čosi zložitejším problémom v neskoršom období je napr. žánrové vymedzenie románu Karola Kuzmányho *Ladislav*, ktorý podobne ako skoršie barokové prózy osciluje medzi memoárovou a cestopisnou prózou.

Záver

Hlavnou tézou nášho príspevku je korekcia zaužívaného žánrového označenia konkrétneho súboru prozaických textov označovaných za memoárové a cestopisné prózy obdobia baroka. Ako nepresný sa javí v tomto kontexte pojem cestopisu.

Argumentov pre korekciu tohto označenia je niekoľko. V prvom rade ide o špecifickú konfiguráciu estetických a mimoestetických funkcií. Barokové prózy sú natoľko súčasťou religiózneho kontextu, až to inhibuje ich tradičné genologické zaradenie k cestopisom.

Ďalším argumentom je konkurencia témy a žánrového označenia textu, konkrétne tematický príznak motivácie ciest, resp. ich nedobrovoľného podstúpenia, ktorý je v konflikte s označením za cestopis. Ide pritom aj o širší problém vzťahu subjektu a sveta, ktorý je v cestopise implicitne optimistický a perspektívny, no v uvedených textoch je tento vzťah odlišný. Napokon je dôvodom neprimeranosti označenia daných diel za cestopisy zvýšená miera synkretizmu žánrových znakov.

Ďalšou otázkou je estetický status týchto textov, ktorý zodpovedá dobovým konvenciám pretrvávajúcim z predchádzajúcich období, keď je literárnosť a estetická hodnota textov skôr konfiguráciou výrazových prostriedkov v služobnej úlohe, je prostriedkom na podporu a presadenie ideológie textu.

Výskumným záverom je teda argumentácia za také používanie označenia barokových próz za cestopis, ktoré nevedie k logickému sporu.

LITERATÚRA

BRTÁŇOVÁ, Erika (ed.): *Cestopisná a memoárová literatúra 16. – 18. storočia*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2010.

CURTIUS, Ernst Robert: *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha : Triáda, 1998.

ČIŽEVSKIJ, Dmitrij: K problémom barokovej literatúry u Slovanov. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*, roč. 13, 1970, č. 1, s. 5 – 59.

ČERNÝ, Václav: *O básnickém baroku*. Praha : Orbis, 1937.

- GÁFRIKOVÁ, Gizela: Celistvosť Masnikovej literárnej výpovede z hľadiska tzv. dodatkov k textu. In: *Obdobie protireformácie v dejinách slovenskej kultúry z hľadiska stredoeurópskeho kontextu (z príležitosti 300. výročia úmrtia Tobiáša Masnika)*. Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 1998.
- KALISTA, Zdeněk: *Tvář baroka*. Praha : Vyšehrad, 2014.
- KOWALSKÁ, Eva: *Na ďalekých cestách, v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesijného exilu Uhorska v 17. storočí*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2014.
- KRČMÉR, Štefan: *Dejiny literatúry slovenskej I*. Bratislava : Tatran, 1976.
- KUSÁ, Tatiana: Daniel Krman a jeho cesta k švédskemu kráľovi Karolovi XII. In: KRMAN, Daniel: *Itinerarium. Cestovný denník*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 2008.
- MARČOK, Viliam: *Počiatky slovenskej novodobej prózy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1968.
- MINÁRIK, Jozef: *Baroková literatúra. Svetová, česká, slovenská*. Bratislava : SPN, 1984.
- MINÁRIK, Jozef: K charakteru slovenskej barokovej prózy. In: *Litteraria XIII. Literárny barok*, roč. 13, 1970, č. 1, s. 105 – 119.
- MINÁRIK, Jozef: Slovenská memoárová literatúra v 17. storočí. In: MASNÍK, Tobiáš – SIMONIDES, Ján – LÁNI, Ján: *Z vlasti na galeje (z cestopisných spomienok 17. stor.)*. Bratislava : SVKL, 1961.
- NÜNNING, Ansgar (ed.): *Lexikon theorie literatury a kultury*. Brno : Host, 2006.
- PAVERA, Libor a kol.: *Žánrové metamorfózy v stredoevropském kontextu, sv. II*. Opava : Slezská univerzita v Opavě, 2005.
- PAVERA, Libor – POSPÍŠIL, Ivo: *Žánrové metamorfózy v stredoevropském kontextu, sv. I*. Brno : Istenis, 2003.
- PIŠŮT, Milan a kol.: *Dejiny slovenskej literatúry*. Bratislava : Osveta, 1960.
- REZIK, Ján – MATTHAEIDES, Samuel: *Gymnaziológia*. Bratislava : SPN, 1971.
- ŠMATLÁK, Stanislav: *Dejiny slovenskej literatúry I*. Bratislava : LIC, 2002.
- VLČEK, Jaroslav: *Dejiny literatúry slovenskej*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1923.
- VLČEK, Jaroslav: *Kapitoly zo slovenskej literatúry*. Bratislava : SVKL, 1954.
- WELLEK, René: The concept of baroque in literary scholarship. In: *The journal of aesthetics & art criticism*. roč. 5, 1946, č. 2, s. 77 – 109.

Mgr. Pavol Markovič, PhD.
 Prešovská univerzita v Prešove
 Filozofická fakulta
 Ul. 17. novembra č. 1
 080 01 Prešov
 SR
 e-mail: pavol.markovic@unipo.sk